

ARVOSTELUT RECENSIONER

MIKA HALLILA

Puolikuvassa suomalainen romaani

**Vesa Haapala & Juhani Sipilä (toim.): Kiviaholinnassa. Suomalainen romaani.
Helsinki: BTJ Finland Oy, 2013. 414 s.**

Kiviaholinnassa kirjallisuuden ja kulttuurin tutkijat analysoivat suomalaisia romaaneja. Valtaosa tekijäjoukosta on Helsingin yliopistosta, mikä selittyy teoksen juhlakirjaluonteella: 60 vuotta täyttäneen professori Jyrki Nummen ystävät, oppilaat ja kollegat ovat kirjoittaneet teoksen artikkelit. Kokoelma on nimetty kirjallisuutemme kovan kansallisen kolmiyhteyden mukaan, mutta nimi viittaa samalla Nummen tutkijanlaatuun ja tuotantoon.

Vuonna 2013 ilmestyneen teoksen ovat toimittaneet Vesa Haapala ja Juhani Sipilä. Teoksessa on kolme osastoa, joissa kussakin seitsemän artikkelia. Kaksikymmentäyksi artikkelia on näin jaettu tasamääriin kirjallisten aikakausien ja historiallisen kronologian mukaan. Rakenne on mukavan tasapainoinen, ja huolellinen toimitustyö sujuvoittaa monisatasivuisen kokoelman lukemista.

Johdannossa toimittajat hahmottavat lyhyesti romaanilajin teoreettisia peruskysymyksiä ja lajin historiallista asemaa Suomessa. He nimeävät suomalaisromaanille kuusi suurta temaattista aluetta, joihin teoksen artikkelien aiheet eri tavoin nivELYVÄT. Nämä ovat ”kansakunnan kirjoittaminen”, ”sotien ja yhteiskunnallisten häiriötilojen aiheuttamat traumat”, ”yhteiskunnallinen – poliittinen ja eettinen – analyysi”, ”uskonnon ja eksistentiaalisten kysymysten pohdinnat”, kansankuvaus ja sen muuttuminen ihmiskuvaukseksi modernismissa ja ”kysymys romaanin viestimisen tavasta ja muodosta” (s. 11–13). Johdannon tavoitteena lienee ollut luoda teoskoherenssia, löytää erilaisista artikkeleista yhtymäkohtia ja suomalaisesta romaanista yhteisiä temaattisia alueita 1800-luvulta tähän päivään.

Ei voi kieltää, etteivätkö toimittajien esittämät laajat yleistyksiset tavoittaisi joitakin suomalaisen romaanin yhteisistä merkityksistä, mutta kuinka hyvin ne kuvaavat koko lajia ja perinnettä, on monimutkaisempi kysymys. Tähän kysymykseen *Kiviaholinn*a ei anna tyydyttävää vastausta, sillä kovin tasapuoliseen suomalaisen romaanin tradition käsittelyyn teoksessa ei ole päästy – kenties siihen ei ole edes pyritty. Teos ei tuo esiin laaja-alaisesti sen enempää suomalaisen romaanin lajia ja poetiikkaa kuin historiallisia kehityslinjojakaan. Kokokuvan sijasta lukijalle tarjotaankin romaanitaiteemme puolikuvaa. Puolittaisuus näkyy jo otsikon suhteessa sisältöön: Missä on Väinö Linnan tuotantoa käsittelevä artikkeli? Miksi kuusi artikkelia eli lähes kolmasosa koko teoksesta on Kilven, Viidan ja Vartion romaaneista? Teoksen nimeksi sopisi vallan hyvin myös *Kilpiviitavartio!* Onko käsiteltävänä oleva nykykirjallisuus valittu suhteessa Kiven, Ahon ja Linnan perintöön, sen myötä- tai vastavirtaan, ja miten – ja jos ei ole, niin suhteessa mihin? Suurta linjaa, yhteistä ideaa artikkelien välillä eivät muodosta Kivi, Aho ja Linna; teoksen nimi johtaa harhaan. Tämä ei kuitenkaan ole mielestäni suuri ongelma, sillä tätä teosta kannattaa katsoa toisesta tulokulmasta, yksittäisten artikkelien tasoa arvioiden.

*Kiviaholinn*assa kokonaisuus on vähemmän kuin osiensa summa, mutta osat ovat itsessään paljon. Teoksen ansiokkuus onkin sen yksittäisissä, briljanteissa artikkeleissa. Voin sanoa lukeneeni jokaisen mielelläni ja jotakin uutta saaden. Oppineisuuden, asiantuntemuksen ja analyysitaidon määrä ja myös laatu on koko teoksen vahvuus. Kaikki kirjoittajat hallitsevat aihepiirinsä vahvasti. Teos ei siten ole erityisen epätasalaatuinen, mutta kokonaisuutena se on epäkoherentti. Tästä ongelmasta johtuen artikkelit ovat parhaimmillaan, kun ne lukee itsenäisinä yksittäistutkielminä, samaan tapaan kuin usein on tarpeellista lukea tieteellisten aikakauslehtien artikkeleita – omia suosikkeja suosien, omia (tutkimus)intressejä tukien. Ennen kaikkea ne hyödyttävät varhaisemmasta suomalaisesta kirjallisuudesta kiinnostuneita, keskittyhän valtaosa artikkeleista paljon tutkittuihin romaanin klassikoihin ennen ja jälkeen talvi- ja jatkosotien.

Teoksen artikkeleissa kohtaavat uusi ja vanha; niissä elävät rinta rinnan tutkimuksen nykyparadigmojen uudet lähetysmistavat ja klassikoiden omista tutkimuserinteistä kumpuavat ongelmanasettelut. Neljätoista ensimmäistä romaaniaanalyysia käsittelevät klassisia suomalaisprosaisteja, joiden tutkimisessa herättää kunnioitusta jo yksin se, että pystytään tuomaan esiin jotain uutta. Näistä ainakin Lassilan (Untolan) ja Huovisen kanssa painiskelevilla tutkijoilla on myös selvästi vielä monta uutta erää edessä.

Koska suosittelen *Kiviaholinn*aa nautiskeltavaksi itsenäisten hyvien artikkelien kokoelmana, todettakoon, että omat artikkelisuosikkini löytyvät Irma Perttulan *Kuolleista heränneen* innovatiivisesta analyysistä, Helena Ruuskan *Kaikki naiset näkevät unia* -romaanin mainioista nimipohdinnoista, sekä Jyrki Nummen *Talvisota*-kirjoituksesta, joka on syvälinen romaanin kerronnan, tyylin ja arvojen analyysi suhteessa vastaanoton kysymyksiin ja kontekstiin. Uudemman romaanin käsittelyssä mielestäni

erinomaisia ovat Saija Isomaan taitavasti useita romaaneja analysoiva artikkeli, jossa käsitellään kaltoinkohdellun lapsen hahmoa ja kertojuutta, sekä Vesa Haapalan elegantti ja äärimmäisen tarkkanäköinen ja -lukuinen analyysi Antti Hyryn *Aitasta*.

Teos on klassikkopainotteinen, eikä se katso tarkasti nykyaikaa. Seitsemässä artikkelissa käsitellään *nykyaikaisia* romaaneja Tuurista dekkarimainintoihin, mutta varsinaiset *nykyromaanit* ja niiden teemojen analyysit jäävät kalvakoiksi klassikoiden ja tradition käsittelyn rinnalla. Esillä ei ole yhtään postmodernistista romaania. Postmodernismia kuitenkin kommentoidaan kahdessa kohdin, ensin johdannossa ja sitten Sari Salinin artikkelissa, jossa käsitellään Sofi Oksasen *Stalinin lehmiä*. Johdannossa ihmetellään, miksei kokoelmaan tullut yhtään postmodernistista romaania tutkivaa artikkelia. Syyksi epäillään sitä, että postmodernismia on jo tutkittu paljon ja että suomalainen romaani on niin realismivoitoinen. Mutta entäpä jos syy onkin siinä, että Suomessa on vain vähän postmodernismia, koska sen keinoja ja ideoita sulautettiin suomalaisen kirjallisuuden kontekstiin ja omaksuttiin nykykirjallisuuteen vain osittain ja muuksi muunnellen? Näin ainakin itse sen nykyisin ymmärrän.

Salinin artikkelissa esitetään, että suomalainen postmodernismi on ”väsähtänyt” ennen kuin se on oikein kunnolla syntynytkään. Suomalaisessa romaanissa olisi näin muuta uutta ja pirteämpää meillä, sillä Salinille Sofi Oksasen tuotanto edustaa ”uutta realismia”. Salinin väitteet ovat periaatteessa hyviä ja kiinnostavia, mutta valitettavasti molemmat, postmodernismi ja uusi realismi, ovat artikkelissa turhan kursorisesti – vaikkakin oikein vauhdikkaasti – käsiteltyjä ja niiden maininta herättää lopulta enemmän kysymyksiä kuin se, jos ne olisivat jääneet maininnatta. Molemmat käsitteet ja niihin liittyvät ongelmat kaipaavat reippaasti kattavampaa käsittelyä ja pohdintaa. Mikä tekee Oksasesta ja nykyrealismista varsinaisesti ”uutta” ja missä mielessä? Entä mikä on postmodernismin suhde suomalaiseen nykyromaaniiin? Ja niin edelleen.

Jo pari vuotta kirjamarkkinoilla ollut *Kiviaholinn*a on ollut näkyvästi esillä arvosteluissa, myös päivälehdissä. Toivottavasti lukijatkin ovat löytäneet sen. Minulle teos näyttäytyi klassikkopainotteisena yksittäisten artikkelien rykelmänä, enkä kykene näkemään siinä suomalaisen romaanin historian linjojen ja suuntien kartastoa. Tällaisena ryppäänä teos on kuitenkin arvokas. Siitä löytyy suomalaisen romaanin puolikuva, uutta ja relevanttia tietoa muutamista kirjailijoista ja romaaneista niin kirjallisuuden tutkijoille ja opiskelijoille kuin muillekin suomalaisesta romaanista kiinnostuneille.

Kirjoittaja

*Mika Hallila, FT, dosentti, Suomen kirjallisuuden ja kulttuurin vierailuva professori, Uniwersytet Warszawski
(m.hallila[at]uw.edu.pl)*

OUTI OJA

Uusi perusjohdatus kirjallisuuden analyysiin

Aino Mäkikalli ja Liisa Steinby (toim.): Johdatus kirjallisuusanalyysiin. Helsinki: SKS, 2013. 418 s.

Aino Mäkikallin ja Liisa Steinbyn toimittama muhkea oppikirja *Johdatus kirjallisuusanalyysiin* perehdyttää kirjallisuuden analyysissä käytettävien keskeisten käsitteiden käyttöön ja tuntemukseen. Teos täydentää ja päivittää niitä tietoja, joita kirjallisuuden opiskelijat ovat aiemmin pöntänneet kirjallisuuden oppiaineen peruskursseilla sellaisten teosten opastamina kuin esimerkiksi *Runousopin perusteet* (1990), *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä* (2001), *Lentävä hevonen – välineitä runoanalyysiin* (2007) tai tuoreimpana *Luonnolliset ja luonnottomat kertomukset. Jälkiklassisen narratologian suuntia* (2010).

Monien kirjallisuuden opiskelijoiden käsissä kuluneiden Lea Rojolan ja Lasse Koskelan *Lukijan ABC-kirjan* tai Terry Eagletonin *Kirjallisuusteorian* kaltainen teos *Johdatus kirjallisuusanalyysiin* ei ole. Kuten toimittajat jo saatesanoissaan toteavat, kyseessä ei ole oppikirja, joka esittelisi kirjallisuudentutkimuksen erilaisia teoriasuuntauksia, vaan teos, jossa pyritään tutustuttamaan lukija kolmen suuren päälain – kertomakirjallisuuden, lyriikan ja draaman – käsitteistöön. Kirjan lopussa käsitellään lyhyesti vielä sitä, mitä kirjallisuusanalyysi teoksen tekijöiden mielestä on.

Johdatus kirjallisuusanalyysiin jakautuu neljään isoon päälukuun. Niistä ensimmäisessä, joka on nimeltään ”Kirjallisuus ja kirjallisuudentutkimus”, toinen kirjan toimittajista, professori Liisa Steinby esittelee kirjallisuuden ja kirjallisuudentutkimuksen luonnetta. Kolme muuta päälukua on omistettu kirjallisuuden päälajeille: kertomakirjallisuudelle, lyriikalle sekä näytelmäkirjallisuudelle eli draamalle. Kuten Steinby avausosassa määrittelee, teoksen käsitys kirjallisuudesta on vahvasti tekstuaalinen.

Suurimman kirjoittajapanoksen kirjaan on antanut Steinby. Kertomakirjallisuuden osuudesta eli käytännössä johdatuksesta narratologiaan vastaavat hänen lisäksi Aino Mäkikalli ja Markku Lehtimäki, kun taas lyriikkaa erittelevät Steinby, Vesa Haapala, Siru Kainulainen ja Katja Seutu. Draamasta ovat Steinbyn ohella kirjoittaneet Katri Tanskanen, Hanna Meretoja ja Marja-Leena Hakkarainen. Kuten listasta voi havaita, seitsemästä kirjoittajasta suurin osa tulee Turun yliopistosta, mutta mukaan on saatu tutkijoita myös Joensuusta, Tampereelta ja Helsingistä.

Kirjan avausosassa ”Kirjallisuus ja kirjallisuudentutkimus” Liisa Steinby johdattelee lukijat sekä kirjallisuudentutkimuksen käsitteeseen että kirjallisuuteen kulttuurisesti ja historiallisesti määräytyneenä terminä. Esittelystä välittyy näkemys, jonka mukaan kirjallisuuden analyysi ei ole pelkästään yksittäisten käsitteiden soveltamista kaunokirjalliseen tekstiin vaan kokonaisvaltaista toimintaa, jossa pitää ottaa huomioon niin tekstin rakenteelliset ja sisällölliset piirteet kuin ilmestymisajan kontekstikin.

Toisessa osassa käsitellään narratologian käsitteistöä sekä kertomakirjallisuuden lajeja, joista esitellään erityisesti eeposta, romaania ja novellia. Osion alkupuolta vaivaa käsitteiden runsaus. Erityisesti kertomisen analyysi -alaluvun sisältö runsaine käsitteistöineen voi olla perusopinto-opiskelijoille haastava. Teoksen kolmas osa keskittyy lyriikkaan: se lähtee liikkeelle lyriikasta kirjallisuushistoriallisena ilmiönä ja käsittelee kronologisesti lyriikan kehittymistä länsimaissa antiikista aina 2000-luvulle saakka. Historiallisen katsauksen jälkeen runon mitan ja rytmin analyysi, kuvallisuus sekä runon puhetilanteet esitellään perinteiseen tapaan.

Neljännessä osassa aiheena on draama. Lajin historia esitellään lyriikan tavoin antiikista lähtien, ja sen jälkeen perehdytään analyysin peruskäsitteisiin (rakenne, juoni, juonien tyypit, henkilöahmot, dialogi, aika ja tila). Luvun päättää Marja-Leena Hakkaraisen koostama esitys postdraamallisesta teatterista, johon draaman analyysin perinteiset käsitteet eivät enää päde.

Kirjan artikkeleita tuntuu yhdistävän ajatus siitä, että kaunokirjallinen teksti – kuului se mihin tahansa lajiin – on aina osattava suhteuttaa päälajiinsa ja myös historialliseen kontekstiinsa. Historiallisen kontekstin merkityksestä kertoo se, että jokainen pääluvuista alkaa lajin kirjallisuushistoriallisella esittelyllä. Kontekstuaalinen lähestymistapa näkyy toisinaan pikkutarkkana nippelitietona. Kirjallisuuden tarkasteleminen ilmestymisaikaansa vasten on positiivista, mutta siitä aiheutuu ongelmia. Esimerkiksi lyriikan kohdalla eri ismit esitellään peräkkäin, mistä kirjan ensisijainen kohdelukija – perustutkintotason kirjallisuuden opiskelija – saattaa päätellä, että yksi ismi kumoaa toisen.

Eri päälaajien esittelyt ovat melko irrallaan toisistaan, vaikka ajoittain viitataankin yhdistäviin tekijöihin. Liiallisen laveuden välttämiseksi tällainen rajaus on ymmärrettävä. Mielenkiintoisia lisänäkökulmia olisi kuitenkin tarjonnut esimerkiksi sen tarkastelu, miten narratologian käsitteistöä voidaan käyttää muiden kirjallisuuden päälaajien analyysissa.

Olen käyttänyt *Johdatus kirjallisuusanalyysiin* -teosta omassa opetuksessani Tukholman yliopistossa Suomen kirjallisuushistorian kurssilla, johon on liittynyt myös kirjallisuuden päälaajien perusanalyysia. Teos on antanut erityisesti draaman opetukseen hyvän käsitteellisen kertauksen ja jäsentelyn, vaikka jäin kaipaamaan vielä vahvempaa näkemystä draamasta performanssina. Teoksessa keskitytään nimenomaan kirjoitettuihin teksteihin, mutta draamaluvussa yhteyttä kirjoitettujen ja esitettyjen tekstien välillä olisi voinut avata enemmän. Käytännössä havaitsin, että peruskurssin ruotsinsuomalaisille opiskelijoille, joiden kieli-taito ei aina ole suomenkielisen tasolla, kirjan peruskäsitteistö oli liian haastavaa. Esimerkiksi kertomakirjallisuuden peruskäsitteistön opettamisessa *Runousopin perusteet* on konkreettisuudessaan toimivampi, vaikka siitä puuttuu jälkiklassisen narratologian näkökulma.

Johdatus kirjallisuusanalyysiin ei käsittele konkreettista kirjallisuusanalyysin tekemistä ja kaunokirjallisen tekstin tulkitsemista niin painottuneesti kuin voisi olettaa sen tekevän. Haapalan kirjoittamassa runouden osuudessa kerrotaan (sinänsä asiantuntevasti) siitä, mitä

erilaiset runouden ismit (dadaismi, surrealismi, modernismi jne.) ovat, ja niistä annetaan asiallisia ja havainnollistavia esimerkkejä. Sitä, mihin runouden piirteisiin lukijan tulisi kiinnittää huomiota, kun hän lukee runoutta historiallisesti kontekstualisoiden, ei kuitenkaan käsitellä. Onko runouden analysoiminen sitä, että yksittäistä runoa tarkastellaan jotakin ismiä vasten? Orientoitumisen ongelma vaivaa mielestäni *Johdatus kirjallisuusanalyysiin* -teosta laajemminkin. Mitä tekee lukija kaunokirjallista tekstiä analysoidessaan? Mihin hänen tulisi kiinnittää huomiota? Tällaisia kirjallisuusanalyysin konkreettisia kysymyksiä olisi kirjan johdannossa tai aloitusluvussa voinut nostaa esille.

Äidinkielen ja kirjallisuuden opettajilta olen kuullut positiivisia kommentteja teoksesta ja etenkin sen draamaosasta. On ilmeistä, että Mälikallin ja Steinbyn toimittama teos on eritoten draaman käsitteistön osalta paikannut alan kirjallisuuden puutteita. Runouden ja kertomakirjallisuuden osalta teos tarjoaa sopivasti tarkennuksia aiempiin opuksiin.

Kirjoittaja

Outi Oja, FT, universitetslektor i finska, Stockholms universitet
(outi.oja[at]finska.su.se)

SIRU KAINULAINEN

Modernismin runsaudensarvi

Tuula Hökkä: Tuoksuville vuorille. Naisrunoilijoiden poetiikkaa, modernismeja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1341. Helsinki: SKS, 2013. 442 s.

Vaikka uutta modernismitutkimusta on ilmestynyt (esim. Vesa Haapalan, Anna Hollstenin ja Tuulia Toivasen artikkelit antologiassa *Työmaana runous. Runudentutkimuksen nykysuuntauksia*, SKS 2012), on suomalaisen runouden modernismi edelleen osin tutkimatonta maaperää. Siksi on hyvä kysellä, millaista modernismi kokonaisuudessaan on ollut. Tätä kysymystä tarkastelee runudentutkija Tuula Hökkä naisrunoilijoiden poetiikkaa käsittelevässä kirjassaan.

Modernistisia väyliä aukoneet ja tutkimuksen varjoon jääneet naispoeetat ovat olleet Hökän kiinnostuksen kohteena pitkään. Jo Hökan vuonna 1991 ilmestynyt, Eeva-Liisa Manneria keskittynyt väitöskirja käsitteli osittain 1940-luvulla aloittaneita naisrunoilijoita. Laajasti käy-

tössä oleva *Suomen kirjallisuushistoria 3* -teos (SKS 1999) sisältää Hökän laatiman osuuden sotienjälkeisestä modernismista.

”Miten ja missä kunkin lyyriinen naisääni puhuu”, Hökkä kysyy *Tuoksuville vuorille* -kirjansa alkajaisiksi. Hänen tavoitteenaan on ”kartuttaa tietoa suomalaisen runouden uudistumisesta ja näiden naislyyrikoiden merkityksestä siinä, heidän poetiikastaan ja kirjoittajantiestään”. Hökän kirja keskittyy Helvi Hämäläisen (1907–1998), Sinikka Kallio-Visapään (1917–2002) ja Tyyne Saastamoisen (1924–1998) tuotantoon 1940-luvulta 1960-luvun alkupuolelle. Sen ohella kirjassa käsitellään muitakin runoilijoita kuten Manneria ja sellaisia laaja-alaisia kirjoittajia kuten Mirjam Tuomista (1913–1967). Hökkä ei tyydy käsittelemään vain sotienjälkeistä modernismia vaan aloittaa aiheellisesti vuosisadan alusta. Ensimmäinen luku ”Kahden kielen modernismit” kartuttaa tietouttamme suomalaisen runouden modernismista. Hökkä luo katseensa erityisesti Edith Södergranin (1892–1923) vaikutukseen.

Erityishuomion kohteena Hökän kirjassa on Hämäläisen, Kallio-Visapään ja Saastamoisen monilajisuus sekä kytkökset suomenruotsalaiseen modernismiin ja kansainvälisiin taidevirtauksiin. Mainitut naiskirjoittajat suhtautuvat modernismiin omilla tavoillaan ja luovat sitä osin uusiksi; he ovat kääntyneet kielen monin keinoin lukijoihin päin – ja siksi heidät on usein suljettu pois ahtaasti määritellystä modernismipiiristä. Tätä näkemystä valottaa osaltaan Leena Kirstinän kirjoittama *Kunnas-elämäkerta Sateessa ja tuulessa – Kirsi Kunnas* (WSOY 2014).

”Modernismin lyriikkaan on liitetty pikemminkin älyllisyys, reflektio, kontrolli, tarkkuus mieluummin kuin kielellinen leikki, äänteellisyys, naivismi, tunteitten ja ilmaisun spontaanisuus”, kirjoittaa Tuula Hökkä. Tästä syystä moni naisrunoilija sai tuta olevansa ”vanhan” ja ”uuden” runon välimaastossa joutuessaan joidenkin 1950-luvun kriitikoiden kynsiin. Näkemys juurtui oudon pitkäksi aikaa suomalaiseen kirjallisuushistoriaan. Toisaalta, mihin Hökkä myös kiinnittää huomiota, arki ja arjen elementit olivat läsnä monen naislyriikon runoissa tukevasti jo ennen 1960-lukua.

Tuula Hökän tutkimuksen ytimessä on pyrkimys tuoda kirjallisuushistorian vakiinnuttaman käsityksen rinnalle uudenlainen tapa lukea. Hökkä asettaa erilaisia tekstejä rinnakkain ja etsii vähemmän huomioituja painotuksia. Esimerkiksi Eeva-Liisa Mannerin (1921–1995) kriitikontyö toimii hyvänä esimerkkinä kirjan tuoreista avauksista. Helvi Hämäläisen kuvataidemieltymykset ja hänen erityinen ”romanttinen moderninsa” sekä draama- ja proosateokset saavat seikkaperäisen selostuksen. Samoin kokeellisen ja filosofisesti virittyneen, kielteisiäkin tunteita hyödyntäneen Sinikka Kallio-Visapään toiminta kuvataidekriitikkona ja esseistinä tuodaan näkyviin. Tutkimuksessa uutta on myös ranskalaiseen kirjallisuuteen perehtyneen ja proosan ja runon vuorovaikutuksesta kiinnostuneen Tyyne Saastamoisen esittelemisen kokeellisen proosan kirjoittajana ja proosarunon uudistajana. Tuula Hökän vakuuttavan ja perustellun näkemyksen mukaan kirjoittaminen oli näille naisille kokonaisvaltaista ja elämyksellistä. Kirjassa hyödynnetty aineisto on pitkälti aiemmin tutkimatonta, ja siinä on mainiota lähdeaineistoa runsaasti.

Hämäläistä, Kallio-Visapäättä ja Saastamoista käsitteleviä päälukuja haittaa jossakin määrin jäsentymättömyys, joka näkyy aineiston selostamisena. *Tuoksuville vuorille* sisältää kokonaisuudessaan runsaasti kiinnostavaa informaatiota, paikoitellen tulvaksi asti.

Päätävä luku ”Naisääniä modernismin runoudessa” on antoisa, koska siinä päästään syvempiin merkitystasoihin aineiston kavetessa. Luvussa myös avataan ”lyyrisen äänen” käsitettä, vaikka sitä ehkä olisi odottanut jo alussa. Käsite kuvastaa käsiteltyjen naisrunoilijoiden tekstuaalisia ääniä, ja lyyristä ääntä voisi hyvinkin ajatella käsitteellisesti äänenä, joka esiintyy myös proosa- ja asiateksteissä. Se saattaisi soveltua myös monilajisen tekstuaalisen äänen tutkimukseen.

Yhteistä *Tuoksuville vuorille* -kirjassa käsiteltyjen naiskirjoittajien äänille on kirjassa vähitellen kehkeytyvän ajatuksen mukaan apostrofisuus, poissaolevan puhuttelu. Puhuttelun kohteita lähestytään erilaisin tuntein, asentein ja kielellisin keinoin. Kiinnostava johtopäätös on, että niin Kallio-Visapään, Saastamoisen, Tuomisen kuin Mannerinkin runoudessa suuntaudutaan pois päin minuudesta, mikä ilmenee runojen ei-minänä, minän yleisyytenä ja minättömyytenä. On siis korkea aika luopua käsityksestä, jonka mukaan modernismi tarkoittaa itseensä kietoutuvaa keskuslyriikkaa.

Kirjan loppuviitteistö näyttää Hökän lukutavan teoreettiset lähtökohdat. Lukutapa painottaa jonkin verran kohdetekstien semanttista sisältöä. Tästä seuraa, että runojen ”ideat” nousevat keskiöön, vaikka rytmiset ja muut ilmaisun keinot ovatkin mukana. Aivan kirjan loppuksi Hökkä luonnehtii käsittelemiensä naisrunoilijoiden poetiikkojen paikantuvan rytmiltään vapaaseen kirjoitukseen, joka rinnastuu lauluun ja puheluun. Tämä on sangen hedelmälliseltä tuntuvat näkemys, jonka senkin olisin mieluusti lukenut jo kirjan aluksi ja joka olisi tarjonnut välineitä kirjan jäsennykseen.

Tuula Hökkä keskittyy naisrunoilijoihin, mutta onko tällainen jako relevantti? On sikäli, että 50-lukulaisuudesta ylläpidetty näkemys on ollut omiaan syrjimään naisrunoilijoita. On siis syytä tarkastella heitä myös erikseen, varsinkin koska juuri monilajisuus kuten vaikkapa naistenlehtiin kirjoittaminen on nähty marginaalisena ”oikean” runoilijakuvan kannalta. Sikäli jako ei ole relevantti, että myös monet miesrunoilijat ovat kirjoittaneet monilajisesti ja lyyrisellä äänellä, joka problematisoi sukupuolta sisällöllisesti ja ilmaisun keinoin. Aaro Hellaakosken *Jääpeilin* isähahmot ovat unohtumattomia ja rytmiltään varioivia, Uuno Kailaan pallokentän laidan poika on eleetön klassikko ja Lauri Viidan miehet esiintyvät maagisen rytmikkäästi. Ja kuten Tuula Hökkä kirjoittaa: ”Björlingin dada, Hellaakosken kirjainrunot ja ruumiin rytmit, Viidan nonsenssi, Mannerin ja Kunnaksen äännekuviot ja lallatukset kantoivat avantgarden runokielen materiaalistamisen ja äänellisyyden ainesta ja muistoja läpi vuosikymmenien 1960-luvun lyriikkaan.”

Tuoksuville vuorille -kirjan teksti haastaa lukijan. Kirjoituksen syntaksi on vaihtelevaa, yhtäältä tiiviisti pakattua, päälauseiden rytmittämää tietotykytystä, toisaalta epälineaarista, aavistelevaa ja kompleksista. Hökän

kirja täydentää kirjallisuushistoriaa ja antaa virikkeitä sotienjälkeisen naislyyrikoitten uusia uria aukoneen tuotannon ja edelleen kiinnostavan modernismin lisätutkimukseen. Runsaudentarvi on avattu! Toivottavasti opiskelijat ja tutkijat tarttuvat sen antiin.

Kirjoittaja

Siru Kainulainen, dosentti, Kotimainen kirjallisuus, Turun yliopisto
(sirkai[at]utu.fi)

ÅSA ARPING

Spännande metaberättelse om seglivade myter inom Södergran-forskningen

Agneta Rahikainen: Poeten och hennes apostlar. En biomytografisk analys av Edith Södergranbilden. Helsingfors: Helsingfors universitet, 2014. 269 s.

Berättelsen om författares liv och verk inbjuder till särskilda typer av berättande där relationerna mellan liv och verk, eller för all del mellan verk och död, uppträder i ett begränsat antal varianter. Någon med en Vladimir Propps känsla för systematik kunde kanske räkna ut i vilka transformationer författarbiografen materialiseras.

En annan rysk formalist, Boris Tomasjevskij, har myntat begreppet *biografisk legend*, som fångar hur biografen byggs upp av en räckta anekdotiska "mikro-narrativ" eller *biografem* (det senare begreppet är myntat av Roland Barthes), där centrala händelser återkommer och traderas i likartade versioner. Den biografiska legenden innebär ofrånkomligen ett möte mellan fakta och tolkning. Författarbiografen som framställningsform, som genre, uppvisar också starkt fiktiva drag, där den tuberkulösa eller suicidala baklängsläsningen (bilden av döden/dödsorsaken styr tolkningen av livet) och den barndomstraumatiska bakifrånläsningen (bilden av barndomen styr tolkningen av livet) hör till de mönsterbildande.

Då dessa författarbiografiska berättelser rymmer en hel del litteraturpolitik bildar de en tacksam utgångspunkt för motröster och revisioner – och för nya berättelser, som på ett metaplan undersöker och avslöjar övrigas blottor och försanthållanden. Agneta Rahikainens avhandling *Poeten och hennes apostlar. En biomytografisk analys av Edith Södergranbilden*, är en sådan metaberättelse. Underrubriken pekar mot

studiens metodiska huvudfokus, hämtat från biografiforskaren Michael Bentons studier kring hur myter uppkommer och muteras över tid. Ett annat centralt verktyg har hämtats från Petra Broomans Hayden White-inspirerade användning av "associativa ordfält" eller "strings", där frekvent återkommande ord eller fraser ställs samman för att avslöja underliggande stereotyper. Båda dessa redskap visar sig fruktbara i Agneta Rahikainens synnerligen systematiska och spännande studie över hur bilden av Södergran formuleras, förvaltas och förändras genom decennierna.

Rahikainen spårar livskraftiga felaktigheter tillbaka till själva urkällan och följer dem sedan genom den fortsatta litteraturhistoriska förmedlingsprocessen. Det hela startar i den samtida kritiken, reduceras ner ytterligare i minnesorden och de tidiga eftermälena, för att därefter med smärre variationer traderas i översiktsverk och nya studier kring författarskapet. Redan nekrologerna skrivna av Elmer Diktonius och Jarl Hemmer "uttalar det mesta av det som kommer att utgöra de mest livskraftiga myterna om Södergrans liv och diktning", skriver Rahikainen (s. 77). Och det är nu, tillägger hon, som den verkliga kampen om att rätt tolka och placera författarskapet startar, med Hagar Olsson och Diktonius som självutnämnda förvaltare. Här blir Södergran det missförstådda geniet, undantagsmänniskan och sierskan. Kanoniseringen och mytologiseringen är igång.

Den här metaberättelsen om skapandet av Edith Södergranbilden bär på en stark dramaturgi, med Gunnar Tideström i skurkrollen. Tideströms mönsterbildande biografi från 1949 likställer liv och verk, patologiserar, sexualiserar, exotiserar och styr in tolkningen mot det entydigt tragiska. Men även tidigare "apostlar" som Elmer Diktonius och Hagar Olsson sprider, visar det sig, en hel del desinformation som senare aktörer (bland dem just Tideström) plockar upp och reproducerar. I hjälterollen återfinns kvinnolitteraturforskningen under framför allt 1990-talet, med Ebba Witt-Brattström i spetsen.

Rahikainen navigerar med säker hand i materialet. Hon skriver medryckande och går in med nyktra och samtidigt kritiska kommentarer och tillrättalägganden. Hon inser att biografiskrivandet kräver ett visst mått av spekulation, samtidigt som hon insisterar på biografens förmåga att skilja på fakta och fiktion. Här finns spår av positivism, en tro på att om källäget bara var bättre – om inte centrala brev hade bränts – då skulle den sanna, avklarnade bilden träda fram. Jag tänker bland annat på den fylliga anteckningen ur kritikern Hans Ruins dagbok, som skildrar Edith Södergrans besök hos honom den 1 oktober 1917. Rahikainen upphöjer noteringen till "ett av de mest pålitliga vittnesmålen [...] eftersom det är nedtecknat följande dag", medan flertalet övriga dröjt flera decennier, "vilket förstås betyder att de inte är helt tillförlitliga". (s. 32).

Förutom att detta är en väl enkel distinktion är det rimligt att fundera över vem denna Edith Södergran var som så framfusigt navigerade i Helsingforsintelligentian – handlar det kanske snarare om "Edith Södergran", alltså om ett rolltagande? Rahikainen påpekar visserligen att

författaren deltog i mytbildningen kring sig själv, men i själva analyserna syns inte mycket av ett sådant performativt perspektiv.

Det förblir också en smula oklart varför forskaren i studiens början vill införliva en egen "kortbiografi", och framför allt vilken roll denna är tänkt att spela i helheten. För det är inte en enbart deskriptiv text; tvärtom går Rahikainen in med tydliga markeringar och tillrättalägganden. Därmed skriver hon också ofrånkomligen in sig själv i den mytologiseringsprocess hon föresatt sig att granska. Centrala biografem eller "strings" återfinns och vidareutvecklas också; sanatoriemiljön, den komplicerade väninnerrelationen till Hagar Olsson, Edith som den nya kvinnan som tar för sig och vet sitt värde. Rahikainen inser detta och placerar sig själv i Michael Bentons sista femte stadium i mytologiseringsprocessen, "den nutida biografens ambition att demytologisera genom att gå tillbaka till primärkällor och försöka skala bort alla mytologiska förhandsföreställningar". (s. 20). Det är uppfriskande att Rahikainen med hjälp av Benton i samma stund slår hål på det potentiellt naiva i ett sådant anspråk – myterna blir vi aldrig helt kvitt, därför kräver också varje tid nya biografier.

Det är knappast svårt att idag se bristerna i de programmatiskt biografisk-psykologiska läsningarna. Samtidigt kräver ett historiskt studium blick för olika typer av statusförändringar. Att Södergran i det tidiga eftermälet utnämndes till ett barn eller en sierska står visserligen inte högt i kurs i dagens estetiska klimat, men gjorde det då. Den tragiska hjälten vi nu betraktar som ett hjälplöst offer hade en annan potential för hundra år sedan. Här halkar den feministiska historieskrivningen lätt in i anakronismer.

Jag hade gärna sett en mer kritisk ingång i den kvinnolitterära revisionen av författarskapet. Även om denna "talking back" på många sätt innebar en välgörande nystart rymmer den också sina specifika typer av problem. Rahikainen är snabb med att hänga ut de forskare som inte tagit avstånd från Tideströms Södergranbild. Mot sin handledare Ebba Witt-Brattström är hon betydligt hovsammare och tillskriver denna "helt nya läsningar", dock utan att riktigt visa vari detta nya egentligen består.

Rahikainens avhandling inkluderar heller inte de mer samtida kontroverserna kring Södergrans författarskap. Jag tänker inte minst på den strid som rasade i svensk kulturoffentlighet 1997, kring Witt-Brattströms då nyutkomna bok *Ediths jag. Edith Södergran och modernismens födelse* i relation till Boel Hackmans licentiatavhandling "Diktens rum. Tradition och förnyelse i Edith Södergrans ungdomsdiktning" från året dessförinnan. Det är självfallet svårt för en doktorand att gå in i konflikter där handledaren är inblandad. Samtidigt hade det varit intressant att se hur kampen om och mytologiseringen kring författarskapet har fortsatt och ännu pågår.

Nu visar sig Agneta Rahikainens systematiska sätt att gå igenom receptions materialet nog så avslöjande och hennes resultat bör rimligen frammana självkritisk reflektion hos varje litteraturhistoriker. Och efter de senaste decenniernas produktiva kartläggningar av hur enskilda

kvinnliga författarskap behandlats i litteraturhistorieskrivningen börjar tiden kanske bli mogen för mer syntetiserande resonemang. Agneta Rahikainens ambitiösa avhandling om skapandet av Edith Södergranbilden bildar en mycket god grund till en sådan större berättelse.

Författare

Åsa Arping, universitetslektor, docent, Litteraturvetenskap, Göteborgs universitet
(asa.arping[at]lir.gu.se)

ELINA ARMINEN

Maanaisen tanssi

Toni Lahtinen: Maan höryävässä sylissä. Luonto, ihminen ja yhteiskunta Timo K. Mukan tuotannossa. Helsinki: WSOY, 2013. 345 s.

Toni Lahtinen etsii tutkimuksessaan *Maan höryävässä sylissä. Luonto, ihminen ja yhteiskunta Timo K. Mukan tuotannossa* tuoreita välineitä ymmärtää Mukan tuotannon avainteemoja. Mukan tuotanto on ollut viime vuosina vilkkaan uudelleenarvioinnin kohteena. Juha Ridanpään (2004), Leena Mäkelä-Marttisen (2008) ja Elina Armisen (2009) tutkimukset ovat nostaneet esiin Mukan tuotannon yhteiskuntakriittistä, romaanikerronnan keinoja koettelevaa ja pohjoista maisemaa aktiivisesti merkityksellistävä puolta. *Maan höryävässä sylissä* jatkaa Mukan yhteiskuntakriittisten teemojen tarkastelua. Samalla Lahtinen kohdistaa huomion luonnon ja seksuaalisuuden teemoihin. Ne ovat paljolti määrittäneet kuvaa kirjailijan tuotannosta, mutta aiemmassa tutkimuksessa niitä ei ole tarkasteltu kovinkaan laajasti.

Tutkimuksessa *Maan höryävässä sylissä* tarkastelun keskipisteessä on Mukan tuotannossa toistuva metafora maasta naisena. Lahtinen osoittaa, kuinka maanaisen kuvissa risteävät käsitykset ihmisen, luonnon ja yhteiskunnan suhteista. Tutkimus laajenee myös muihin Mukan teosten luontosuhdetta jäsentäviin trooppeihin, kuten ihmissuteen, erämaahan ja apokalypsiin Siinä sovelletaan ekokriittistä ja kirjallisuushistoriallista näkökulmaa. Lahtisen lukutapa pohjautuu Greg Garrardin teoksessaan *Ecocriticism* (2004) esittelemään näkemykseen laajoista luonnon ja kulttuurin suhdetta jäsentävistä troopeista. Samalla hän suhteuttaa

Mukan teoksia 1960-luvun kirjallisuushistorialliseen kehukseen. Myös intertekstuaalisten suhteiden selvittämisellä on keskeinen sija. Mukan tuotannon taajat viittaukset aiempaan kirjallisuuteen, taiteeseen ja erilaisiin dokumenttiaineistoihin näyttäytyvät linkkeinä aikalaiskeskusteluihin ja luonnon esittämisen traditioon.

Lahtisen esitystavaltaan yleistajuisuutta tavoitteleva tutkimus tarjonnee antoisia lukuhetkiä sekä Mukkaan ja 1960-luvun kirjallisuushistoriaan perehtyneille että niitä vähemmän tunteville. Tutkimuksen tärkeänä ansiona on perusteellinen arkistotyö. Mukan koko kaunokirjallisen tuotannon lisäksi tarkasteltavana ovat kirjailijan lehtiartikkelit, julkaisemattomat käsikirjoitukset, kirjeet sekä muuta 1960-luvun dokumenttiaineistoa. Arkistoaineistojen perusteella Lahtinen avaa ansiokkaasti sitä, kuinka kirjailija itse jäseni työnsä merkitystä ja työsti samoja teemoja niin kaunokirjallisuuden, kuvataiteen kuin asiaproosankin keinoin. Erilaisten tekstien vuoropuhelusta syntyy tulkintoja Mukan tuotannon yhteyksistä pohjoissuomalaiseen kulttuuriradikalismiin, ydinsodan uhan herättämään levottomuuteen ja kirjasotien sähköistämään kirjalliseen elämään.

Trooppien analyysi toimii metodologisena välineenä hyvin, joskin tutkija käyttää paikoitellen käsitteitä trooppi ja metafora lomittain ja epätarkasti (esim. s. 26–30.) Metodi tekee tilaa Mukan unenomaiselle kuvakielelle ja samalla sitoo tulkintoja aikaansa. Sen avulla osoitetaan havainnollisesti maanaisen hahmon keskeisyys kirjailijan tuotannossa. Lahtisen romaanianalyysit ovat pääosin vakuuttavia. Erityisen vivahteikas on tulkinta teoksen maanaisen hahmon rakentumista suhteessa maalaus- taiteen klassikoihin ja Federico Garcia Lorcan runoihin teoksessa *Täältä jostakin*. Teoksen *Maa on syntinen laulu* runo- ja proosatasojen tulkinta on usein tuottanut kirjallisuudentutkijoille vaikeuksia ja analyysi on painottunut enemmän proosaosiin. Lahtisen tulkinnessa nämä tasot nivoutuvat läheisesti yhteen. Muutamissa kohdissa tekijä innostuu yksittäisistä intertekstuaalisista kytköksistä ehkä liikaakin. Lahtinen esimerkiksi tulkitsee *Kyyhkyä ja unikkaa* Samuli Paulaharjun tarinan ”Lussin Pieti ja kuninkaantytär” tietoisena mukaelmana. Koska viittauksen tärkeyttä painotetaan hyvin voimakkaasti, jäin lukijana kaipaamaan pelkkien temaattisten yhtymäkohtien osoittamista tarkempaa analyysiä siitä, kuinka Mukan romaani rakentuu Paulaharjun sadun varaan ja millaisia uusia merkityksiä tekstien kohtaaminen tuottaa.

Tutkimuksen *Maan höyryvässä sylissä* tehtävänasettelu ja valitut tulkintakontekstit herättävät joitakin kriittisiä ajatuksia. Tutkimuksen aihepiiri on laaja: luonnon ja ihmisen suhde osana Mukan maailmankuvaa. Laajuuteensa ja haastavuuteensa nähden tutkimustehtävä on muotoiltu varsin impressionistisesti. Laajimmillaan Lahtinen sisällyttää luontoon Mukan maailmankuvan ulottuvuutena kaiken, mikä linkittyy maanaisen trooppiin. Tällöin tarkasteluun sisältyvät väljästi kysymykset ihmisen ja luonnon suhteesta kuin yhteiskunnasta, isänmaallisuudesta, taiteilijakuvasta ja maaltamuutosta. Tämä tuottaa epävarmuutta siitä, mikä oikeastaan on tutkimuksen tärkein fokus. Hämmennystä tuottaa myös

se, että vaikka tutkimustehtävä koskee ihmisen, luonnon ja yhteiskunnan suhteita, tärkein konteksti on 1960-luvun kirjallisuushistoria. Varsinkin tutkimuksen alkupuolella Mukan teosten lehdistövastaanotto ja keskustelu kirjasodista dominoivat tulkintoja. Sen sijaan 1960-luvun luontokäsitysten ja ympäristökeskustelun konteksti, joka on ihmisen ja luonnon suhteiden tarkastelun kannalta tärkeä, saa yllättävän vähän tilaa. Näiltä osin tutkimustehtävän muotoilu ja aineiston rajaaminen olisi vaatinut tarkentamista.

Kritiikkinä mainittakoon myös, että tutkimuksen viittaustekniikka tekee paikoitellen monologisen vaikutelman. Koska aiempaa Mukkaa koskevaa tutkimusta on paljon, uusien tulkintojen suhteuttaminen aiempiin on tärkeää. Lahtinen tuntee muut Mukkaa käsittelevät tutkimukset hyvin ja viittaa niihin paljon. Hän mainitsee myös tavoitteekseen haastaa aiempia tulkintoja. Usein maininnat aiemmasta tutkimuksesta ovat kuitenkin loppuviitteissä tai viite koskee jotakin yksityiskohtaa vaikka asiaa olisi selvitetty laajastikin. Tällaisia ovat esimerkiksi groteskiin, pasifismiin sekä taidetta ja viihdettä koskeviin käsityksiin liittyvät teemat. Keskustelusta olisi syntynyt dynaamisempi vaikutelma, jos leipätekstissä olisi avattu selkeämmin näkymiä aiempaan tutkimukseen ja osoitettu, kuinka ihmisen ja luonnon suhteen huomioiminen avartaa tulkintamahdollisuuksia.

Kokonaisuutena *Maan höyryvässä sylissä* on innostava tutkimus. Lahtisen tapa tarkastella Mukan kaunokirjallisia tekstejä, kuvataidetta, varhaisia käsikirjoituksia ja artikkeleita lähestyy kiinnostavasti tuoretta tekijyyttä käsittelevää tutkimusta. Tällainen, erilaisten aineistojen ristiinvalottamiseen liittyvä lukutapa tarjoaisi paikkoja myös laajemmille metodologisille pohdinnoille.

Kirjoittaja

*Elina Arminen, FT, yliopistonlehtori, kirjallisuus, Itä-Suomen yliopisto
(elina.arminen[at]uef.fi)*

ANNE-MARIE LONDEN

Litterär flerspråkighet i fokus

Julia Tidigs: Att skriva sig över språkgränserna. Flerspråkighet i Jac. Ahrenbergs och Elmer Diktonius prosa. Åbo: Åbo Akademis förlag, 2014. 348 s.

Julia Tidigs har gett sin doktorsavhandling i litteraturvetenskap en spännande titel som omedelbart väcker intresse: *Att skriva sig över språkgränserna*. Men undertiteln *Flerspråkighet i Jac. Ahrenbergs och Elmer Diktonius prosa* väcker också genast ett par frågor: Varför sammanförs Jac. Ahrenberg, en författare som få torde känna till i dag, med Elmer Diktonius? Varför undersöks fenomenet litterär flerspråkighet i just dessa två författares prosatexter inom ramen för samma avhandlingsprojekt?

Som skönlitterär författare har Jac. Ahrenberg (1847–1914) fallit i glömska, men Tidigs framhåller att han under sin livstid var mycket läst, också på finskt håll och i Sverige. Ahrenberg var född i det flerspråkiga Viborg. Han var verksam som arkitekt och samtidigt mycket produktiv som författare. Han skrev berättelser, noveller och romaner, de flesta med motiv från östra Finland, samt ett stort antal kåserier och tidningsartiklar. Största delen av hans skönlitterära texter kom ut på 1880- och 1890-talen, under en tid då en svensk nationalitetsrörelse småningom växte fram men då det ännu inte fanns någon enhetlig eller kodifierad norm för svenskan i Finland. Ahrenbergs skönlitterära prosaböcker fick emellertid redan från början också en del negativ kritik och det var främst på grund av språket. Flera recensenter påtalade hans bristfälliga och slarviga svenska. När hans *Samlade berättelser* skulle ges ut i början av 1920-talet blev texterna föremål för omfattande språkliga och även stilistiska revideringar.

Elmer Diktonius (1896–1961) debuterade 1921 med en samling aforismer och dikter. Vid den tidpunkten hade en norm för finlandssvenskan etablerats i och med Hugo Bergroths verk *Finlandssvenska. Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift* (1917). Termen finlandssvensk hade slagit igenom (som Tidigs påpekar kan Diktonius kallas finlandssvensk, men inte Ahrenberg) och modernismen hade trätt fram med Edith Södergran och Hagar Olsson.

Eftersom Ahrenberg debuterade i slutet av 1870-talet och Diktonius sista prosaverk kom ut 1943 spänner Tidigs undersökning över en lång tidsperiod, från 1870-tal till 1940-tal. Mellan de texter som undersöks, Ahrenbergs prosa som av Tidigs beskrivs som realistisk ”med en dragning åt det romantiska”, och Diktonius som hon uttrycker det ”vanvördiga expressionism”, finns det uppenbara och radikala skillnader (s. 27). Ett syfte med att undersöka två så olika författarskap som har så skilda förutsättningar är, framhåller hon, ”att visa upp något av den textuella flerspråkighetens väldiga mångfald och litterära potential” (s.17). Här får vi alltså en förklaring till Tidigs val av just dessa två författare.

Men hon betonar att de två författarskapen inte har valts som ”polära exempel” och att flerspråkigheten utgör en ”omistlig del” av bådas författarskap (s. 27, s.17).

Vad avser Tidigs då med litterär flerspråkighet, textuell flerspråkighet och litterär språkblandning, termer som används synonymt i avhandlingen? Det kan vara inskott i den svenska huvudtexten av ord, uttryck och fraser på andra språk – i materialet förekommer till exempel franska, finska, ryska, tyska, engelska och jiddisch – det kan vara hybridord och icke-idiomatiska uttryck och det kan vara ortografiska, syntaktiska och semantiska avvikelser. Också flerspråkighet som ett *motiv* i texterna betraktas av Tidigs som en manifestation av litterär flerspråkighet. En viktig aspekt i avhandlingen är vidare diskussionen om flerspråkighet i relation till begrepp som *modersmål*, *språktillhörighet*, *språkgränzers naturlighet*, *folk* och *nation*. Här utmanas många invanda föreställningar och gängse uppfattningar.

När Tidigs utforskar fenomenet litterär flerspråkighet i sitt material är det språkbruket, det konkreta bruket av olika språk som utgör utgångspunkten för analysen och diskussionen. Den fråga som genomsyrar undersökningen är: Vad gör, vad åstadkommer texten genom att vara flerspråkig, vilka är effekterna av att språk blandas? Det innebär att tillvägagångssättet är induktivt och att fenomenet inte kan analyseras utifrån någon på förhand uppgjord formell kategorisering; de flerspråkiga elementen måste kontextualiseras, relateras till texten som helhet. En intressant fråga här är vad en flerspråkig text kan åstadkomma som en enspråkig text inte kan. Förekomsten av främmande element i den svenska huvudtexten aktualiserar också frågor om integration och det som i avhandlingen kallas *glossering*. De främmande elementen kan vara grammatiskt integrerade i texten eller typografiskt markerade; de kan också stå som självständiga, separata enheter i den svenska texten. Med den närbesläktade termen *glossering* avses om de främmande inslagen översätts, parafrastras eller förklaras på något sätt eller om de helt enkelt lämnas oförklarade. Alla de här dragen inverkar på flerspråkighetens effekter.

Tidigs påpekar att tidigare forskning om litterär flerspråkighet (åtminstone i Finland) i första hand har varit en angelägenhet för språkvetare. Språkvetenskapliga undersökningar har emellertid tenderat att betrakta litterär flerspråkighet som ”språkligt exempelmaterial” där intresset fokuserats på formella grammatiska kategorier och på avvikelser från språknormen. Språkvetare använder vanligen termerna *kod* och *kodväxling* när de studerar förekomsten av andra språk i en text – eller i ett samtal – och det är termer som Tidigs vill undvika. Man kan notera att hon skrev sin magisteravhandling (tryckt 2003) om Ahrenbergs roman *Familjen på Haapakoski* (1893) där inslag på bland annat franska förekommer, och att termen *kodväxling* ingår i den avhandlingens titel. Hon menar nu att en syn på språk som kod är problematisk att omfatta (i synnerhet när det gäller Diktonius); det vittnar om ett enspråksnormativt tänkande med en ”ren” kod som utgångspunkt (s. 68). Tidigs verkar

på det hela taget utifrån sitt litteraturvetenskapliga perspektiv förhålla sig tämligen kritisk till språkvetenskapliga undersökningar av litterär flerspråkighet. Men ämnet befinner sig i gränslandet mellan språkvetenskap och litteraturvetenskap, och det är svårt att se att litteraturvetare skulle klara sig utan någon form av språklig begreppsapparat (vilket Tidigs inte heller gör). Personligen hoppas jag att gränsen mellan de två disciplinerna ska vara öppen och att litteraturvetare och språkvetare låter sig inspireras av varandra.

En vanlig uppfattning om litterär flerspråkighet är att den är ett redskap för språklig realism, autenticitet och representativitet. Tidigs tar upp den här aspekten i många sammanhang i avhandlingen. Hennes ståndpunkt är klar: flerspråkigheten kan måhända sägas vara realistisk men autentisk är den inte – även om den kan resultera i ett ”sken av autenticitet”. Enligt min mening kunde det vara värt att reflektera lite mer över detta: Vad är det som gör att den textuella flerspråkigheten av (en del) kritiker och läsare inte sällan karakteriseras som ”äkta” – eller alternativt som icke trovärdig?

För avhandlingen har Tidigs utnyttjat ett rikhaltigt kompletterande material bestående av bland annat brev, recensioner och tidningsartiklar samt givetvis tidigare forskning. Också internationella utblickar över relevant litteratur på området ges. Det är inte möjligt att här gå in på själva undersökningen och dess resultat och slutsatser; ett par kommentarer bara. När det gäller Ahrenbergs författarskap är det tydligt att Tidigs är ute efter ett slags äreräddning (s. 211). Utifrån hennes framställning framstår hans prosaverk som intressanta ur många synvinklar; problemet är bara att man borde ha tillgång till originalutgåvorna. Kapitlet om Diktonius textuella flerspråkighet kastar nytt ljus över hans prosadiktning som förvånande nog inte hittills varit utforskad i någon större utsträckning. Jag vill här som ett exempel lyfta fram den lilla berättelsen ”Josef och Sussan” (ingår i andra samlingen av *Medborgare*, 1940) som handlar om en kontorsflicka från Sibbo och en judisk klädeshandlare. Läs berättelsen och läs sedan Tidigs analys och kommentarer!

Den digra avhandlingen är spänstigt skriven. Greppet är genomgående resonerande, ifrågasättande, utmanande och ställningstagande. Tidigs går i dialog med tidigare forskare och också läsaren dras med i denna dialog. Det är spännande att följa hennes beskrivning av hur Ahrenberg och Diktonius vid olika tidpunkter och på olika sätt skriver sig över språkgränserna.

Författare

Anne-Marie Londen, professor em., nordiska språk, Helsingfors universitet
(anne-marie.londen[at]helsinki.fi)

SANNA KARKULEHTO

Miten olla queer?

Mikko Carlson: Paikantuneita haluja. Seksuaalisuus ja tila Christer Kihlmanin tuotannossa. Jyväskylä: Nykykulttuuri, 2014. 353 s.

Mikko Carlsonin väitöskirja kohdentuu Suomessa suhteellisen niukalti tutkittuun kotimaisen nykykirjallisuuden kauteen, 1970- ja 1980-lukuun, ja yhtä säästeliäästi tutkittuun Christer Kihlmanin kirjalliseen tuotantoon. Tutkielman aineisto koostuu Kihlmanin teoksista *Människan som skalv* (1971), *Dyre prins* (1975), *Alla mina söner* (1980), *Livsdrömmen rena* (1982), *På drift i förlustens landskap* (1986) ja *Gerdt Bladhs undergång* (1987) eli teoksista, joissa koetellaan julkaisuajankohtinaan uskaliaalla tavalla seksuaalisuuteen liitettyjä kulttuurisia normeja. Toisissa teoksissa normeja koetellaan näkyvämmiin, toisissa peiteltyihin. Carlsonin mukaan teema on kuitenkin luettavissa niistä kaikista. Väitöskirjan tutkimustavoitteissa tartutaan juuri tähän: tavoitteena on tarkastella, miten normienvastainen tai antinormatiivinen seksuaalisuus jäsentyy ja merkityksellistyy Kihlmanin 1970–1980-luvun romaaneissa. Tutkimus pyrkii osoittamaan, että seksuaalisuuden esityksiä uudelleenjäsentämällä ja -merkityksellistämällä koko aiemmin tuotettu kuva Kihlmanin tuotannosta ja kirjailijuudesta muuttuu. Lisäksi tavoitteena on tutkia, miten seksuaalisuus, ja ennen kaikkea normeihin alistumaton seksuaalisuus ja seksuaalinen halu, representoituvat Kihlmanin teoksissa *tilallisesti*.

Väitöskirjan keskeisin teoreettinen viitekehys rakentuu queer-tutkimuksen pohjalle. Juuri queer-teoreettinen tausta tarjoaa mahdollisuuden niille uudelleisille tulkinnoille ja johtopäätöksille, joita työssä tehdään. Sama pätee tutkimusongelman ja sitä tukevien tutkimuskysymysten asetteluun. Muun muassa feministisestä teoriasta ja sukupuolentutkimuksesta ponnistava queer-teoria vaikuttaa tässä mielessä sekä koko tutkimuksen alkuasetelmaan että sen metodologiaan – siihen, mitä aineistoja tutkitaan (tutkimuskohde), mitä ja miten aineistolta kysytään (tutkimusongelma), miten sitä analysoidaan ja tulkitaan (tutkimuksen menetelmät) ja miksi tutkimusta ylipäätään tehdään (tutkimuksen motivointi ja merkitys). Tätä metodologista tutkimuksen ja sen taustojen esittelyä sekä reflektointia olisin toivonut työhön enemmänkin. Se olisi jäsentänyt rakenteellisesti itse tutkielmaa, selventänyt konteksteja ja edistänyt etenkin queer-teorian tulevaisuuden käyttömahdollisuuksia.

Tutkimustehtävää väitöskirjassa toteutetaan kolmesta, tutkimusaineistoja hieman eri kulmista lähestyviin tutkimusmenetelmiin sitoutuvasta näkökulmasta. Tavoitteena on yhtäältä lukea Kihlmanin teoksia tekstilähtöisesti, tekstuaalis-rakenteellisesti, temaattisesti ja kontekstuaalisesti. Toisaalta näitä ehkä jopa keskeisemmäksi tavoitteeksi tulee Kihlmanin tekijyyden/kirjailijuuden kriittinen tarkastelu kirjallisuusinstitutiossa ja sen osana. Carlson näkee Kihlmanin aseman suomalaisessa ja

suomenruotsalaisessa kirjallisuusinstituutiossa tilana, ”jonka yhteydessä kysymykset intellektuelli- ja homokirjailijuuden sidoksista avaavat reitin Kihlmanin ristiriitaisen kirjailijakuvan uudelleenarviointiin”. Hypoteesina esitetään, että seksuaalisuuden kulttuurinen moniselitteisyys sekä siihen liittyvä epävarmuus, rajattomuus ja häilyvyys ovat Kihlmanin teosten keskeisimpiä teemoja. Itse tutkimus osoittaa, että samat teemat koskettavat myös Kihlmanin kirjailijakuvaa. Samalla tilallisuuden käsite tulee osaksi teosten analyysijä ja tulkintaa sekä Kihlmanin kirjailijakuvan ja suomalaisen ja suomenruotsalaisen kirjallisuusinstituution tarkastelua.

Kihlmanin kirjailijakuva muodostuu toki ennen kaikkea hänen teostensa myötä, joten niitäkin on syytä hieman käsitellä. Carlsonin työ muistuttaa muun muassa siitä, että vuonna 1971 ilmestyneessä, omaelämäkerrallisen ja tunnustuskirjallisuuden konventioita hyväksien käytävässä, esseistiseksi tai pamfletiksikin helposti määriteltävässä *Människan som skalv*-teoksessa homoseksuaalisuuteen liittyvä tekstuaalisen tunnustamisen akti muodostui julkaisuajankohtanaan näkyväksi seksuaalipoliittiseksi teoksi. Näin kävi etenkin siksi, että kirja on kirjoitettu ja julkaistu aikana, jolloin homoseksuaalisuus vielä miellettiin Suomessa tabuksi ja rikokseksi. *Dyre prins* ja *Gerdt Bladhs undergång* puolestaan muodostavat *Människan som skalv* -teoksesta ainakin pinnallisesti tarkasteltuna poikkeavan teosparin, jossa kuvataan enimmäkseen ironiseen sävyyn yläluokkaisen mahtisuvun rappioitumista. *Alla mina söner*, *Livsdrömmen rena* ja *På drift i förlustens landskap* puolestaan liittyvät Kihlmanin tuotannon kiusallisena pidettyyn kauteen, jolloin omaelämäkerralliset, ja nimenomaan seksuaaliset, ainekset puskiivat vastaanoton mukaan liikaa pintaan. Teokset tulkittiin *Människan som skalv*in palaaviksi, vanhan lämmittelyiksi sen sijaan, että ne olisi nähty autofiktiivisen kirjallisuuden lajijominaisuuksia haastavana jatkumona – puhumattakaan siitä, että niitä olisi pystytty julkaisuajankohtanaan pitämään osana autofiktiivistä kirjallisuutta, jossa hahmotellaan mahdollisuuksia saavuttaa tekstuaalisia ja queereja (halun) tiloja sekä paikkoja. Tai paikantuneita haluja, kuten Carlson asian ilmaisee. Carlsonin tutkimuksen kehityksessä Kihlmanin koko kirjallista tuotantoa läpäisevä lajirajojen aktiivinen haastaminen tulee sekin näkyväksi, ja sen hahmottaminen tilallisesti tuottaa uusia, mielenkiintoisia merkitysyhteyksiä myös Kihlmanin teosten sisällölliseen ja temaattiseen tarkasteluun.

Carlsonin tutkimus osoittaa, että tilan käsitteen avulla seksuaalisuuden moninaisuutta, häilyvyyttä, välitilaisuutta ja dynaamisuutta voidaan tarkastella uusia tulkintanäkymiä avaavalla tavalla. Tämän lisäksi Carlsonin tutkimusta kehämäisesti kiertäväksi lisätutkimustehtäväksi tai -ongelmaksi näyttäisi muotoutuvan kysymys siitä, miten olla queer ja miten olla sitä eri konteksteissa ja etenkin sellaisissa ajoissa ja paikoissa, jotka eivät lähtökohtaisesti normienvastaisuutta hyväksy. Näihin kysymyksiin työ tarjoaa vastauksia, joita lukija ei osaa ennalta edes odottaa.

Carlsonin väitöskirja on ajankohtainen lisä sekä kirjallisuuden- että queer-teoreettiseen tutkimukseen Suomessa. Se tarjoaa teoreettisesti uudenlaisen tavan lukea ja tulkita Kihlmanin teoksia sekä niiden kon-

tekstejä. Uusi näkökulma laajentaa tutkimuksen merkityspotentiaalia yksittäisen kirjailijan teosten tarkastelusta koskemaan laajemmin koko kotimaisen kirjallisuusinstituution sekä suomalaisen ja suomenruotsalaisen kirjallisuuden tutkimusta. Toivoa sopii, että väitöskirjan merkitys myös nähdään kotimaisen (nyky)kirjallisuudentutkimuksen ja suomenruotsalaisen kirjallisuudentutkimuksen kentällä.

Kirjoittaja

*Sanna Karkulehto, kirjallisuuden professori, Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos, Jyväskylän yliopisto
(sanna.karkulehto[at]jyu.fi)*

